

ALEXANDRU VLAD'S NONFICTION AND THE "FEATURE GAME"

Andreea Marcela Pop

PhD Student, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: Some of Alexandru Vlad's nonfiction crosses conventional borders, as it blends journalistic research with fiction techniques in detailing real-life events. Notably, his 2002 collaboration with Daniel Vighi and András Visky – Fals tratat de convieşuire (False Treaty on Cohabitation) – grounded an experimental phase in his writing, as it dealt with key social aspects in the shape of a deeply subjective narrative which would read, at times, almost like a short story. Even though questioning the cultural values and deeply rooted beliefs of the Romanian society of the 1990s and 2000s, the project nonetheless departed from its original premises – a postmodern reportage using sociological means of research – and ended up in a socio-cultural discourse immersing intimate reflections into a personal statement which, far from passing judgments, conveyed moral reflections and challenged the status quo.

Keywords: narrative, subjectivity, creative nonfiction, new journalism, moral reflection

În „restructurarea” generală care anima societatea românească după evenimentele din decembrie, opţiunea¹ editorială cea mai la îndemână devenea, pentru mulţi prozatori, nonficţiunea (în speţă, memoriile). Momentul în care Alexandru Vlad începe să colaboreze, mai mult sau mai puţin sistematic, cu editoriale la *Apostrof*, *Vatra*, *Familia*, *Steaua*, *Tribuna*, ori cotidiene ca *Evenimentul zilei*, *Ziua de Ardeal* sau *Transilvania Jurnal* marchează, în diacronia operei, o deplasare în plan discursiv de la arhitectura alambicată a prozelor de început la conspectul imediat al foiletonisticii şi eseisticii diverse, un proces care la autorul *Ploilor amare* nu se va concretiza fără întrepătrunderea celor două direcţii.

Tranziţia se va face gradat. Dacă păstrează de la volumele de proză scurtă publicate în anii '80 descrierile ce mizează pe detaliul esenţial şi minuţiozitatea de „laborator” cu care îşi tratează subiectele, între altele, discursul nonficţional îşi „arondează” acum şi o miză etică mult mai evidentă, alături de un comentariu ironico-parodic şi o perspectivă sociologico-analitică. Chiar autorul recunoştea, într-un interviu pe care îl acordase Iolande Malamen, la câteva zile după dispariţia lui Gheorghe Crăciun, o astfel de compoziţie superioară a paginilor sale de nonficţiune, în mod deosebit a acelor care vizau realităţile sociale curente: „Publicistică mai fac şi astăzi. Scriu la *Vatra* un fel de «editoriale», țin o rubrica la *Tribuna*, scriu la *Ziua de Cluj*, am scris la *Evenimentul zilei*, am scris chiar zilnic pentru altă publicaţie şi a fost norocul meu că n-a fost una care să apară multă vreme. Mi-a plăcut întotdeauna să maschez istorioare morale în articolele mele din ziare şi reviste, să torn un strop de arsenic printre semnele în număr fix pe

¹ Acea tectonică a circuitului literar, care, după Olimpiu Nuşfelean, ţinea de o „globalizare” informaţională: „După '89, «vizibilitatea» şi «vocalitatea» (!...) scriitorului au devenit teme fierbinţi ale vieţii literare. În situaţia diminuării interesului pentru carte şi a sporirii interesului pentru literatura nonfictivă, de «dezvăluire» directă a realităţii şi istoriei, mai ales recente, imaginea cărţii în sine a pălit. Proliferarea mass-mediei a afectat piaţa literară. Cartea (de ficţiune) a pierdut în faţa informaţiei nude. Scriitorul s-a văzut nevoit să caute alte căi de manifestare.”, în *Mişcarea literară*, nr. 3, 2015.

care mi le cere redactorul șef.”² Această „repoziționare” a lui Alexandru Vlad spre subiecte mai ancorate în imediat nu va trece, însă, „neamendată” de către critică; suficient a aminti, aici, cazul lui Ion Simuț, care acuza într-un articol publicat după moartea acestuia faptul că activitatea de publicist ar fi subjugat-o pe aceea de prozator, dar care admite, la o adică, stilistica acestei „trădări”: „Alexandru Vlad ieșea în arenă, în anii nouăzeci, ca la vânătoare de lei. Își pregătise echipamentul, coechipierii, arma, cartușele, adăpostul, unghiul de privire. Nu trăgea, doar ochea. Dar se vedeau traiectoriile viziunilor sale politice, ca pe un ecran de virtualități. Cum ar fi tras era o poveste imaginară, nu o întâmplare reală.”³ Cu reală îngrijorare, același critic se întrebese anterior, într-un volum publicat în 2004: „Mărturisesc oare aceste pagini un hiatus de creație? Sunt ele o formă de autojustificare a timpului pierdut?”⁴ Concluzia, puțin mai încolo, nu va putea fi altfel decât dramatică: „Pentru un exigent artist al cuvântului cum este Alexandru Vlad, pentru un estet migălos al construcției epice și psihologice, supravegheate infinitezimal, publicistica are un efect devastator, atât asupra vieții interioare, cât și asupra propriei creații”⁵ Nu e un caz singular acela al lui Ion Simuț; la rândul lui, Andrei Terian avea să observe că „Alexandru Vlad trece printr-o acută criză de imaginație”⁶. Cert e că, dacă pentru unii, anii de publicistică ai lui Alexandru Vlad au marcat un moment de stagnare a operei, intersecția acestor formule multiple a declanșat, în proiectele sale ulterioare, o mutație a scriiturii nu neapărat condamnată în totalitate, pentru că nonficțiunea sa, în sine, nu exclude total criteriile estetice la care scriitorul se angajase anterior. *Atena, Atena* (1994), jurnalul de călătorie în Grecia devine, astfel, un text infuzat de reflecții existențiale și culturale, care dincolo de convențiile genului, mizează pe inflexiuni lirice și descrieri aproape fenomenologice. Eserile din *Sticla de lampă* (2002) sunt tributare, bună parte din ele, „meditației domestice”⁷ de care vorbea Virgil Nemoianu cu privire la eseurile conversaționale (englezești) în prefața pe care o făcea antologiei coordonate în 1975. În fine, editorialele din *Vara mai nepăsători ca iarna* (2005), cu care Alexandru Vlad contribuise de-a lungul anilor la diferite publicații, pun în scenă foarte concret abrambureala politică și socială a anilor '90 și tratează incisiv morfologia societății românești în perioada de tranziție de după schimbarea de regim politic, cu toate metehnele pe care aceasta le generează. Rezultă de aici o fresca maladivă a epocii postceaușiste, consemnată de pe o poziție pe cât de moralistă, pe atât de echilibrată în „sentințele” pe care le propune.

Prin *Fals tratat de conviețuire*, pilonul nonfictiv al lui Alexandru Vlad atinge un alt nivel. Având precedentul textelor deja-amintite, încercarea de aici e insolită nu doar în ansamblul operei prozatorului, cât și în cadrul mai larg al sferei publicistice și literare. Existaseră, desigur, încercări similare și în trecut. E cazul *Femeii în roșu*, volumul colectiv semnat de Adriana Babeți, Mircea Nedelciu și Mircea Mihăieș, apărut în 1990, nu fără un viraj editorial inițial, dar care se cantona, fără ezitări, în zona prozei. Ceva mai târziu, în 2008, apărea la Polirom *Rubik*, un alt roman colectiv, coordonat de Simona Popescu, dar fără ecoul celui dintâi. Inițiativele se păstrasera, așadar, în ambele cazuri, în zona ficțiunii. Volumul pe care Alexandru Vlad îl scrie împreună cu Daniel Vighi și Visky András, publicat la editura Dacia în anul în care îi apărea și *Sticla de lampă*, va porni, însă, de la alte prerogative. Gândit a fi „produsul unui experiment”, cum precizează Marius Lazăr, coordonatorul proiectului, textul ar fi o „aventură care se dorește

² Pentru platforma electronică *9am.ro*, în numărul din 2 februarie 2007.

³ Ion Simuț, „Un maestru al prozei scurte – Alexandru Vlad”, în *Cultura*, nr. 510, 2015.

⁴ Ion Simuț, *Reabilitarea ficțiunii*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004, p. 355.

⁵ *Ibidem*, p. 356.

⁶ Andrei Terian, „De la iernat la pășunat”, în *Cultura*, nr. 110, 2008.

⁷ Virgil Nemoianu, în *Eseul englez, I. De la Bacon la Goldsmith*, antologie și prefață de Virgil Nemoianu, prezentări de Andrei Brezoianu, Editura Minerva, București, 1975, p. 11.

în egală măsură un act artistic și unul investigator [...]”⁸, completează sociologul. Obiectivul principal al acestuia ar fi fost „să asocieze într-un același proiect acuitatea perceptivă a prozatorului, sensibilă la unicitate și insolit, cu observația sistematică, controlată de o metodologie obiectivantă, a sociologului.”⁹ Concret, întreprinderea celor patru urmărește să consemneze realitățile etnice din două județe cu populație preponderent maghiară – Harghita și Covasna – prin adunarea datelor din teren, în urma interacțiunii directe cu populația locală, sau, cum va spune la un moment dat Daniel Vighi, „conviețuirea interetnică într-o lume supusă, în ultimul deceniu, unor imagini construite și deconstruite, fabricate și prefabricate, prăbușite sub retorici pasionale și intrigi cu bătaie fixă.”¹⁰ Textul celor trei devine astfel un „puzzle” care amestecă „felii de viață, divagații, paranteze și amintiri”, un „brainstorming”, conform indicațiilor de pe marginea textelor, mai ales că fiecare din cei trei autori angajați la experiment își dezvoltă un discurs profund personalizat. Chiar în ciuda „malaxorului de imagiri” ce iese de aici, segmentele care concură la întreg devin, pe măsură ce textul înaintază, tot mai bine individualizate. Structura volumului le și descifrează în final, pentru că după „compozitul” inițial al perspectivelor întrepătrunse, partea a doua a cărții reia discursurile celor trei, de data asta în mod individual. Modul în care fiecare dintre ei se raportează la subiect e net diferit. Daniel Vighi reproduce atmosfera nu de puține ori după criteriile lirice, iar textul capătă, în astfel de pasaje, o desfășurare alunecoasă între prezent și trecut, fapte întâmplătoare, visate sau amintite din copilărie, detalii foarte senzoriale ale exteriorului, divagații, sau detalii surprinse „în direct”, ca din perspectiva unei camere de luat vederi intruzive. La Visky András, vizibile sunt, mai mult decât la ceilalți doi, accentele morale și nota mai sobră a discursului. Alexandru Vlad e, în fine, „reporterul” care colectează datele pe teren, în urma interacțiunilor sale (soldate sau nu cu succes) cu oamenii de rând. Dincolo de melanjul textual care topește cele trei perspective narative fără „avize” de niciun fel, „documentarul” care rezultă de aici e însoțit și de numeroase note explicative, precizări sau referințe care însoțesc textele, și dovedește o empatie postmodernă față de cititor. Cu atât mai mult cu cât posibilitățile de lectură a cărții, avertizase Marius Lazăr, deschid, ca la Cortázar, măcar două drumuri diferite și rămâne la dispoziția lectorului să opteze pentru unul sau altul.

„Reportajele” cu care contribuie Alexandru Vlad la *Falsul tratat*, citite mai ales după varianta clasică (cea de-a doua, liniară), au un aspect formal neobișnuit. Nu pentru că ar excela în ceea ce privește unghiul inedit al abordării (așa cum o face Daniel Vighi, de pildă), ci mai degrabă prin decantarea fină a materialului pe care îl prelucrează. Textele lui nu se subordonează în totalitate rigorilor sociologico-jurnaliste, realitățile pe care le pun în lumină n-au niciodată o culoare bine definită. Fizionomia lor e de găsit undeva la granița dintre reportaj și ficțiune, iar rezultatul final are aerul intim al acelor *feature stories* ale genului jurnalistic, care admit, spune Tom Wolfe¹¹, în antologia sa din 1996 – *The New Journalism* –, o mai mare libertate de acțiune în interiorul textului. Ele sunt, totuși, după autor, doar începutul fenomenului ce urma să acapareze scena publicistică a anilor '60 în America – „noul jurnalism”, cum îl numește – și care ia, treptat, locul ficțiunii. Ceea ce ar fi individualizat astfel de texte ar fi fost lectura lor aproape literară (și familiaritatea de care vorbea același autor atunci când descria impresia pe care i-o

⁸ Marius Lazăr, în prefața la *Falsului tratat de conviețuire*, apărut la Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 5.

⁹ *Ibidem*, p. 5.

¹⁰ *Ibidem*, p. 14.

¹¹ „The «feature» was the newspaper term for a story that fell outside the category of hard news. It included everything from «brights», chunkly little items, often from the police beat. [...] In any case, feature stories gave a man a certain amount of room in which to write.”, în *The New Journalism*, with an anthology edited by Tom Wolfe and E. W. Johnson, Picador, 1996, p. 18.

făcuse un articol publicat în *Esquire*¹² în 1962), care fără să folosească programatic instrumentele ficțiunii, le admiteau ca o regulă generală. Metodologia aceasta discursivă se suprapune, în bună măsură, și cu „anchetele” personale pe care le desfășoară Alexandru Vlad în scop documentar. Pentru că, pornind de la principiile de guvernare ale unui text nonficcional, ele vor asimila, pe alocuri, și . Așa încât rezultă de aici o serie de reportaje cu valoare informativă, dar care au, datorită felului în care sunt colectate și mai apoi reproduse de către autor, nu mai puțin și o valoare estetică și emoțională. La fel ca în cazul celebrelor eseuri ale lui Joan Didion (una din reprezentanții de seamă ai „noului jurnalism”, după Tom Wolfe), care surprindeau atmosfera turbulentă a anilor '60 și '70 în America – pe fondul mișcării *hippy* din Haight-Ashbury¹³, sau al contextului istorico-politic al Californiei din acea perioadă¹⁴ –, „reportajele” din *Fals tratat de conviețuire* experimentează conviețuirea româno-maghiară într-o manieră personală, în care observația culturală se împletește cu detaliul jurnalistic și cu unele trucuri preluate din prozele sale. Miza e diferită; dacă autoarea americană dovedea, prin volumele de mai sus, o cunoaștere profund intimă a locurilor și a psihologiei lor secrete, din perspectiva celei care se născuse și crescuse în mijlocul lor, la Alexandru Vlad intenția e de a pătrunde în interiorul fenomenului social și de a-i descrie, din poziția aceea privilegiată, trăsăturile.

Pentru atingerea acestui deziderat, autorul merge pe urma probării mentalităților deja-înradăcinate (instaurate pe cale mediatică; Daniel Vighi patisează, la un moment dat, tocmai discursurile care făceau prim-planul ziarelor, la sfârșitul anilor '90, referitoare la așa-zisa „hegemonie” „periculoasă” a maghiarilor din Transilvania, sprijiniți de guvernul de la Budapesta) și încearcă să le supună unui control bidirecțional, dintr-o parte și din cealaltă a „problemei”. Intenția se va dovedi a fi mai alunecoasă decât s-ar fi putut bănuși inițial. Așa se face că Alexandru Vlad ajunge, la un moment dat, chiar să își problematizeze propriile stereotipii: „Oare nu cumva eu sunt cel care vin cu idei preconceptionale, aproape clișee, cum că realitățile interetnice sunt atât de schematice și atât de vizibile la suprafață? De fapt e vorba întotdeauna de vieți omenești, de tragedii personale și nu de dihotomii simplificate.” Tocmai de aceea, textele nu dau verdicte, nu propun soluții, ci se rezumă, de obicei, la a observa punctele de vedere. Unele prejudecăți sunt demitizate, altele întărite chiar de subiecți, alții nu vor să colaboreze, pentru ca mai încolo o „depoziție” aruncată în treacăt să arunce în aer orice concluzii anterioare. Dat fiind terenul acesta alunecos, prozatorul își dezvoltă o strategie pe măsură – încercările lui, după cum mărturisește la un moment dat, trebuie să se plieze pe măsura subiectului observat: „Desigur, există o viclenie a întrebărilor încrucișate, dar există și viclenia mea – aceea de a răspunde și eu întrebărilor lor dacă le pun, aceea de a nu avea la vedere creion și hârtie sau alte aparate de înregistrat, și cea de-a evalua lucrurile mai mult «omenește» decât «aplicat»”. În practică, această tentativă de empatie se traduce foarte concret prin modalitățile de abordare ale „victimelor”: primul text, de pildă – „Autostopistul” –, e un fel de interviu „în direct” cu un tânăr pe care îl ia în mașina sa; în „Cheia”, mai apoi, reflecțiile sociale vin pe urma unui ghinion cu finalități neghicite – autorul își uită cheile în mașină, atunci când oprește la o stație de benzină, iar câțiva maghiari în trecere se opresc să îl ajute dintr-un soi de „solidaritate” universală a șoferilor; în fine, Niculiță din „Orele de la Bălan” e „acostat” sub pretextul că reporterul și-ar căuta un grătar. Toate aceste întâlniri, mai mult sau mai puțin programate, dovedesc o fină intuiție a psihologiei oamenilor, a căror gesturi, de altfel, le înregistrează cu atenție pe durata interacțiunilor.

¹² „The piece didn't open like an ordinary magazine article at all. It opened with the tone and the mood of a short story, with a rather intimate scene [...]”, *Ibidem*, p. 23.

¹³ Joan Didion, *Slouching Towards Bethlehem*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2008.

¹⁴ Joan Didion, *The White Album*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2009.

Consecința în plan discursiv va fi aceea că textul alunecă deja, încet, spre o zonă care se apropie de exigențele ficțiunii. Subiecții cu care intră în contact sunt încadrați, de regulă, în câteva amănunte minimaliste, dar sugestive; vânzătorul grătarului de mai sus „suferă” de „boala” locului comun („Niculiță îmi vorbește și el în clișee, și pentru el clișeul e culmea sintetizării și poate a obiectivității.”), iar portretul pe care i-l face lui Eros Laszlo, în altă parte – cu care intrase în vorbă într-o cârciumă – surprinde într-o singură frază esența „personajului”: „Avea ceva patetic în mândria cu care își purta pălăria și mustața.” În mod similar, descrierea locurilor solicită în unele părți, dincolo de acuratețe vizuală, și un comentariu al imaginii, simultan, operat cu intuiția criticului de artă. Cazul zidului mănăstirii de la Izvoru Mureșului e cel mai simptomatic: „E ridicat din blocuri egale de rocă albicioasă de munte, asemănătoare granitului sau poate chiar granit, iar lungimea lui și distanța egală între contraforturi, dar mai ales dimensiunea egală a blocurilor cioplite paralelipipedic îi dau ceva monoton, de butaforie. Poate dacă pe zidul acesta se vor cocoța covoare întregi de iederă verde să dispară senzația aceasta de ultragiurie a peisajului.” În astfel de episoade, textele împrumută senzorialitatea descrierilor consacrate în prozele de început. După această logică, „reporterul” ajunge, la un moment dat, să se implice atât de mult în investigațiile sale, încât iese din zona de neutralitate și ajunge, în „Mănăstirea”, aproape în conflict cu subiectul „intervievat”. Se poate citi aici și un comentariu moral în subsidiar, mai ales că majoritatea textelor concentrează în finalurile lor o „lecție” discretă care „atacă” indirect neregulile observate prin umor („Biciul”, „Mănăstirea”).

Toate aceste „breșe” cu descendență literară intervenite în planul reportajelor rotunjesc un discurs care, în *Falsul tratat de conviețuire* dovedește, în cele din urmă, certe valențe stilistice. Documentarul se transformă, treptat, într-o narațiune subiectivă, de angajament personal, deloc străină de consistența prozelor de mai târziu din *Măslina aproape gratis*.

BIBLIOGRAPHY

a) surse primare

Vighi, Daniel, András, Visky, Vlad, Alexandru, *Fals tratat de conviețuire. Trei tablouri din secuime și un malaxor*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002

Vlad, Alexandru, *Atena, Atena*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994

Vlad, Alexandru, *Sticla de lampă*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2002

Vlad, Alexandru, *Vara mai nepăsători ca iarna*, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2005

b) critică literară, eseuri

Didion, Joan, *Slouching Towards Bethlehem*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2008

Didion, Joan, *The White Album*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2009

Wolfe, Thomas, *The New Journalism*, with an anthology edited by Tom Wolfe and E. W. Johnson, Picador, 1996

Didion, Joan, *Slouching Towards Bethlehem*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2008

Didion, Joan, *The White Album*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2009

Simuț, Ion, *Reabilitarea ficțiunii*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004

*** *Eseul englez, I. De la Bacon la Goldsmith*, antologie și prefață de Virgil Nemoianu, prezentări de Andrei Brezoianu, Editura Minerva, București, 1975

c) articole în periodice

Nuşfelean, Olimpiu, „Văzul scriitorului invizibil”, în *Mișcarea literară*, nr. 3, 2015

Simuț, Ion, „Un maestru al prozei scurte – Alexandru Vlad”, în *Cultura*, nr. 510, 2015

Terian, Andrei, „De la iernat la pășunat”, în *Cultura*, nr. 110, 2008

Vlad, Alexandru, „O carte este ca o casă”, *www.9am.ro*, nr. 2, 2007, <http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2007-02-02/alexandru-vlad-o-carte-este-ca-o-casa.html>, vizitat la 05.04.2017